

Karatšai-Tšerkessiaan, Pohjois-Kaukasukselle.

Sutisen *Neukkutorismi* on sujuvasti kirjoitettu, erittäin monipuolinen tietopaketti Neuvostoliiton matkailun ja turismin historian eri vaiheista ja erityispiirteistä. Se tuo suomalaisille lukijoille ensimmäistä kertaa kattavan kokonaisuuden aiheesta, josta on suomeksi julkaistu toistaiseksi vielä vähän tutkimusta

ja tietokirjallisuutta. Erityisen ansiokkaana on pidettävä sitä, että kirja keskittyy Neuvostoliiton matkailuun yllirajaisesta näkökulmasta ja antaa näin suomalaiselle lukijakunnalle perinteistä vodkaturismia monialaisemman kuvan itänaapurin matkustamisen historiasta.

Pia Koivunen

Pohjoisen luostarin jatkuvuus

Elina Kahla: *Petsamon marttyyri ja maailman pohjoisin luostari*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020. 319+16 s. ISBN: 9789518581065.

Juuri itsenäistyneen Suomen kansallisissa kuvastoissa Petsamo oli kalastuksen ja myöhemmin nikkelin avulla rikkauksia tuottava syrjäinen siirtomaa, jonne kehitettiin myös pohjoista turismia. 1930-luvulla siitä tuli myös vakoilun tai ainakin vakoiluepäilysten kultamaa. Näistä sekä turismiin että vakoiluepäilyksiin on liitetty myös Petsamon luostari, jonka ymmärtäminen ja arvostaminen oli 1900-luvun alussa, mutta mahdollisesti edelleen 2000-luvun alussa, vaikeaa luterilaisittain maallistuneille suomalaisille.

Elina Kahlan kirja lupaa otsikossaan kertoa Petsamon marttyyristä, jolla hän viittaa luostarin viimeiseen esimieheen, myöhäisstalinistisen ajan sekasorrossa teloitettuun isä Paisiin. Kirja on myös huolella laadittu ja rikas johdatus Petsamon luostarin monivaiheiseen historiaan, minkä vuoksi se mahdollistaa suomalaisillekin ortodoksisen instituution ymmärtämisen. Kahla on omistanut teoksen viimeisen luvun isä Paisin kohtalon esiintuomiselle ja merkityksen pohtimiselle, mutta sitä ennen hän valottaa luostarin menneisyyttä paitsi tavanomaisten historiallisten lähteiden, myös perinteen avulla. Teos on merkittävä paitsi historiallisen tiedon kannalta, myös eri toimijoita ja heidän näkökulmiaan ymmärtävän, lämpimän ja tunteellisen, mutta samaan aikaan totuudellisuuteen palaavan otteensa vuoksi. Juuri monitahoisuus tekee kirjasta kiinnostavan, mutta myös ilahduttavan haastavan.

Ortodoksisuus ympäröi teosta niin, että se alkaa veisuista ihmeidentekijä Trifonille ja päättyy painavaan pohdintaan siitä, miksi Paisia ei ole tuettu pyhittäjämarttyyrien joukkoon. Trifon Petsamolaista pidetään Petsamon luostarin perustajana, minkä vuoksi hänen muistelunsa kirjan alussa on hyvin perusteltua. Kahla käy läpi

luostarin perustamisen lisäksi sitä, miten Trifonin kerrotaan olleen kolttasaamelaisille tärkeä apostoli, jonka ansiosta Kuolan niemimaalla asuvat alkuperäisasukkaat kääntyivät ortodoksisuuteen. Myöhemmin saamelaisten lisäksi luostarissa ovat vierailleet niin komit kuin nenetsitkin. Kahlan moniäänisyyteen tähtäävä historiankirjoitus alkaa jo luostarin perustamisen ajoista. Hän on valinnut esitellä luostarin historiaa myös saamelaisten kertoman mukaan. Folkloristina tunnistan monista motiiveista myös suomalaista tarinaperinnettä tai vielä laajemmin kansainvälisiä aiheita, mutta se ei ole teoksen kannalta olennaista. Keskeistä on havaita, että luostarista on kerrontaa ja sikäli luostarilla on merkityksiä myös ortodoksisen kaanonin, Suomen ja Venäjän valtiohistorioiden ulkopuolella: se asettuu osaksi paikallista luonnon- ja mielenmaisemaa.

Juuri tämä perushavainto tekee *Petsamon marttyyrin* lukemisesta niin surullisen kokemuksen. Luostarin historia toistaa monen rajamaan riipivää todellisuutta vähintään kahden, usein monen tulkinnan, ideologian tai näkemyksen välissä olemisesta. Petsamon luostari perustettiin Venäjälle ja se sijaitsi pitkään Venäjän keisarikunnassa, kunnes Petsamon alue siirtyi Tarton rauhansopimuksessa vuonna 1920 Suomelle. Luostarin historiassa aikaa edelsi sen kukoistuskauti, ja Suomen valtion osaksi ajautuminen aiheutti päänvaivaa ja mielipahaa muun muassa gregoriaaniseen ajanlaskuun siirtymisen vuoksi. On selvää, että uljasta siirtokuntaa Petsamoon rakentava Suomi ei ollut kiinnostunut tukemaan ortodoksisen luostarin aiempaa elämää ja Kahla kuvaa, miten luostarin näivettyessä muun muassa sen rakennuksia luovutettiin luterilaisen kirkon käyttöön ja tunnelma lasi, kun yksi munkki toisensa jälkeen halusi lähteä.

Suomalaisten siirtokunnan isäntien epäensitiivisyys kuvastuu selvimmin muistomerkinä, jonka kapteeni Jalmar Pajakka halusi pystyttää

luostarin kirkon läheiselle mäelle. Muistomerkki oli yhdeksän metriä korkea paasi, joka irrotettiin läheisen Liinahamarin rannan siirtolohkareesta. Vuoden 1939 paljastusjuhlassa kukkula nimettiin Itsenäisyyden kukkulaksi. Se on paikka, jossa Pekka Vesaisen kerrottiin johtaneen luostarin hävittämistä vuonna 1589, jolloin 116 asukasta surmattiin. Luostarin perimätiedossa keskeinen tapahtuma, kertomusten ja symbolien aihe sai suomalaisajoilta uusia, katkeransävyisiä merkityksiä. Itse paasi, tai sen jäänteet, on nykyään Nikkelin kaupungissa suuren isänmaallisen sodan muistomerkkinä.

Saattaa olla, että Petsamon poikkeuksellinen syrjäisyys – sen sijainti idän ja lännen pohjoisella rajalla nostaa korostuneemmin esiin vääjäämättömän kahden näkökulman ymmärtämisen aiheuttaman taiteilun niiden välillä, tai välissä olevan halun astua taakse, jotta saisi jatkaa omasta lähtökohdastaan kaikesta huolimatta. Rajalla eläminen on ollut luostarin arjen ydintä, mutta niin ensimmäistä maailmansotaa seuranneiden vuosien kuin toisen maailmansodan aikaisten tapahtumista kertominen tuo syrjäisen rajaseudun todellisuuden karulla tavalla esiin. Näissä kohdin ainakin tämä lukija olisi kaivannut tekstiin selkeämpää rakennetta, mutta Kahla on koko kirjan tyyllille uskollisena seurannut mallia, jossa luodaan kokonaiskuvan päälle tarkentavia aiheita. Maailmansotien aikaiset ja jälkeiset tapahtumat ovat niin monitahoisia, että niitä olisi ehkä joka tapauksessa hankala seurata. Selvästi piirtyy kuitenkin kuva siitä, miten pohjoisilla alueilla on toimittu keskuksen vallan avaimilla, mutta omin päin luottaen siihen, että syrjästä ei kaikki tieto kantaudu eteenpäin. Luostarin kannalta perifeerisyys tarkoitti myös sitä, että avunpyynnöt kulkivat kovin hitaasti ja sittenkään niitä ei aina kuultu. Se, miten isä Paisi jäi ja tuli pidätetyksi Suomen kansalaisena toisen maailmansodan aikana, on jäänyt epäselväksi näiden kaikkien taustatekijöiden vuoksi.

Pidättämisensä jälkeen isä Paisia kuulusteltiin useaan otteeseen Petsamossa ja Leningradissa. Arkistoasiakirjoissa luostarin esimies tyypisty tapaus Rjaboviksi, mikä palautuu isä Paisin maalliseen nimeen, Pavel Varlamovitš Rjaboviin. Kahla lukee kuulustelupöytäkirjoja tarkasti ja kirjoittaa yksityiskohtia pohtien, kuulustelijoiden ja neuvostovallan motiiveja ymmärtäen. Tärkeämpää on kuulusteltavan myötätuntoinen kuunteleminen ja isä Paisin kuulustelujen lukeminen rinnan häntä vastaan todistaneiksi haallittujen neljän luostarin munkin kuulustelujen kanssa. Kuulustelijoiden motiivien ja toiminnan tapojen ymmärtämisessä Kahla on käyttänyt

apuna nykyisen Petsamon luostarin valvojalta saamaansa julkaisematonta käsikirjoitusta, jonka kirjoittajan, Natalian, tekstiä hän referoi osin tunteikkaastikin. Natalian käsikirjoitus mainitaan kirjan johdannossa, mutta ainakin itselleni hän ilmestyi hieman yllättäen kuulustelujen kommentaattoriksi ja hämmentyneenä etsin (ja löysin) tekstiä kirjallisuusluettelosta. Tästä huolimatta Kahlan vuoropuhelu Natalian ja kuulustelupöytäkirjojen kanssa on intensiivistä ja lukijalle välittyvä voimakas kokemus pöytäkirjojen, niiden toistuvien kysymysten ja vastausten lukemisen ja ymmärtämisen kokonaisuudesta. Niin piinaavan riisuttuja kuin pöytäkirjat ovatkin, teoksessa ne avautuvat todella voimaperäisesti. Samaa voi todeta siitä, miten Kahla kertoo itse arkistoaineistojen tutkimisesta arkistossa. Tämäkin kokemus niveltyy osaksi isä Paisin kohtalon tulkintaa ja siksi on ollut mielekäästä tuoda se esiin Lisäksi arkistoon pääsemisen ja lopulta siellä työskentelemisen kuvaus on itsessään arvokas pilkahdus Venäjän arkistoissa työskentelemiseen – kunhan muistaa, että tapaus Rjabovin kahta arkistomappia hallinnoi FSB, minkä vuoksi Kahla työskenteli poikkeuksellisen valvotusti, yhden arkiston työntekijän jatkuvan valvovan katseen alla.

Isä Paisi tuomittiin ”valkosuomalaisten ja valkokaartilaisjärjestöjen avustamisesta neuvostovihamielisessä toiminnassa” aluksi vankileirille, mutta muutoksenhaun jälkeen tuomio muutettiin ankarammaksi. Hänet teloitettiin joulukuussa 1940, Trifon Petsamolaisen muistopäivänä. Isä Paisin ruumis päätyi Leningradista Viipuriin johtavan tien reunalla olevaan Levašovon joukkohautaan, jota ei ole merkitty. Kerrottuaan isä Paisin kohtalosta Kahla sulkee vielä muutkin kirjassa aloitetut kudokset: hän kuvaa toisen maailmansodan loppunäytökset, kolttien kohtalon ja sen, mitä Petsamon luostarin munkeista tiedetään. Aivan loppuksi kirjassa tuodaan esiin Neuvostoliiton hajoamisen jälkeistä historiapolitiikkaa ja siihen liittyvää toimintaa ja kysymyksenasetteluja. Kahla jatkaa tässäkin monitahoista pohdintaa ja pitää rohkeasti kiinni myös ortodoksisuuteen kiinnittyvistä näkökulmista. Valinta on rohkea maallistuneen tulkinnan ylivertauutta korostavassa yhteiskunnassamme. Kuten jo mainitsin, ortodoksisuus tulee esiin niin ikään kirjan alussa, minkä lisäksi se on osa koko kirjan eetosta. Kyse ei ole vinoumasta. Kuten Kahlakin tuo tekstissään esiin, luostarin toimintaa ja siihen liittyviä valintoja ja merkityksiä on mahdotonta ymmärtää, ellei tunne ortodoksisuutta, luostari-toimintaan liittyvää ajattelutapaa ja uskomiseen liittyvää ajattelua. Juuri näihin kirja kutsuu ja

Elämä on toisaalla

Anne Lounsbery: *Life is Elsewhere. Symbolic Geography in the Russian Provinces, 1800–1917. Ithaca and London: Northern Illinois University Press. 344 s. ISBN 978-1-5017-4791-5.*

Venäläisen kirjallisuuden tutkimus on pitkään keskittynyt Pietariin ja Moskovaan sekä näiden väliseen dikotomiseen asetelmaan. Tämän lisäksi huomiota on kiinnitetty imperiumin rajaseutuihin, kun taas keskusten ja rajojen väliin jäävät laajat alueet ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Ne kuitenkin muodostavat 1800-luvun kirjallisuudessa aivan keskeisen semanttisen vyöhykkeen: provinssin ja erityisesti provinssikaupungin. Näin kirjoittaa New Yorkin yliopistossa venäläistä kirjallisuutta opettava Anne Lounsbery oivaltavassa monografiassaan *Life is Elsewhere. Symbolic Geography in the Russian Provinces, 1800–1917*.

Viime vuosina venäläinen provinssi on tuntunut enenevässä määrin kiinnostavan kulttuurintutkijoita. Esimerkiksi Lyudmila Partsin monografia *In Search of the True Russia – The Provinces in Contemporary Nationalist Discourse* (2015) syventyy provinssin merkityksiin nykykulttuurissa (muutaman viime vuosikymmenen mediaan, kirjallisuuteen ja televisioon). Vaikka Lounsbery tutkiikin teoksessaan 1800-luvun klassista kaanonin, hänen teoksessaan provinssin merkitykset aukeavat osin varsin samalla tavoin kuin Partsilla. Venäjänkielisessä kirjallisuudentutkimuksessa provinssi on ollut jo pitempään tutkimuksen kohteena, mistä esimerkkinä toimii Lounsberynkin lähteistä löytyvä, tutkimuksessa usein käytetty A. F. Belousovin, T. V. Tšivjanin ja V. N. Sažinin toimittama kokoomateos *Russkaja provintsija: mif – tekst – realnost* (2000).

Lounsberyn lähtökohtana on kulttuurisemiotiikasta tuttu ajatus siitä, että Venäjällä keskuksen ja periferian välinen vastakkainasettelu on aivan erityisen korostunut. Keskus (Moskova, Pietari) on merkityksillä ladattu, kun taas periferia näyttyy keskuksen toiseutena, vähämerkityksisempänä kenttänä. Tämä näkyy Lounsberyn mukaan erityisesti venäläisessä korkeakirjallisessa proosassa, jossa Venäjän kä-

sittäminen on varsinkin realismin aikana tavattu sitoa pääkaupunkien tarjoamaan perspektiiviin. Näin pääkaupunki yhdistyy toimijuuteen, kun taas provinssi näyttyy tarkastelun kohteena, objektina. Vasta-argumentina voitaisiin tosin esittää, että jos keskus ymmärretään pisteenä, jossa merkitys on latautunein, saattaisi 1800-luvun venäläisen kirjallisuuden keskukseksi julistaa nimenomaan nimettömän N:n pikkukaupungin (*gorod N*). Kuten Lounsbery osoittaa, viimeistään Gogolista lähtien ja aina Tšehoviin ja Sologubiin saakka kaunokirjallisuuden kuvitelma provinssikaupunki on: 1) tyhjä, 2) kuollut, 3) anonyymi, 4) epäautenttinen, 5) jälkeensä jäänyt, 6) banaali, 7) enemmän tai vähemmän barbaarinen ja 8) muutenkin kaikkea mitä Moskova ja varsinkaan Pariisi ei ole. Provinssin merkitys määrittyy siis negatiivisesti ja toiseutena mutta symboliikan vähyydestä sitä ei voi syyttää. Niinpä suuri osa 1800-luvun proosaa käsittelee muodossa tai toisessa kaipuuta Pietariin tai Moskovaan – joskaan, kuten Lounsbery tarkkanäköisesti huomauttaa, ei ole lainkaan selvää, että nämä tarjoaisivat ratkaisun pikkukaupunkilaisuuden syndroomaan, sillä ne itsekin saattavat osoittaa provinssialisiksi suhteessa imitoimaansa Eurooppaan. Tässä Lounsbery tulee käsitteelyssään lähelle Lyudmila Partsin näkökulmia, joissa provinssi vs. pääkaupunki-dikotomia on korvattu kolmikantaisella mallilla provinssi – Moskova – ”Länsi”.

Yksi Lounsberyn keskeisistä argumenteista koskee juuri venäläisen pikkukaupungin anonyymiutta ja tämän seikan suhdetta keskuksen ja periferian väliseen oppositioon. Hän esittää osuvien vertailujen avulla, että siinä missä venäläisessä 1800-luvun kirjallisuudessa pikkukaupunkia harvemmin nimetään, vaan sen tarkoitus on olla ”mikä hyvänsä kaupunki” pääkaupunkien ulkopuolella, eurooppalaisessa ja yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa tilanne on toinen. Usein jopa nimettömien provinssikaupunkien kuningattareksi nostetulla Gustave Flaubertin *Rouva Bovaryn* pikkukaupungilla on tosiasiaa nimi ja varsin tarkka sijainti Normandiassa, puhumattakaan paikallisväriä kerronnassa viljelevästä alueellisesta kirjalli-